

K PŘEDMĚTU ZKOUMÁNÍ

VOJENSKÉ VĚDY

Názorová rozdílnost při vymezování exaktních definic určitých věd, vědních disciplín či oborů není v současné době vzácností. Bouřlivý rozvoj vědy a techniky, proces integrace a diferenciací vědění v celém rozsahu, v podstatě celý proces začínající vědeckotechnické revoluce, si v poválečných letech přímo vynutil vznik nových vědních oborů a disciplín, kterým je právě tato rozdílnost názorů téměř zákonitá. Lze to dokumentovat např. na kybernetice, která je v současné době interpretována více než dvěma desítkami definic. Nejde ovšem jen o nové vědní disciplíny. V mnoha případech se to dotýká i tradičních věd.

Na první pohled se tato situace zdá nezvyklá, ale při zevrubnějším pohledu zcela zákonitá a pochopitelná. Rozdílnost názorů, rozpornost, protiklady jsou všeobecné, a ve vědě především, progresivním prvkem; zvláště pak v těch případech, kdy příčinou rozporů je sám vývoj poznání, který si přímo vynucuje revizi doposud existujících názorů — a tedy i tradičních definic určitých věd, disciplín či vědních oborů.

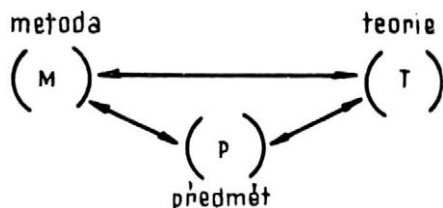
Mezi vědy, „postižené“ tímto objektivním vývojem, patří i vojenská věda. To se v současné době projevuje v tom, že základní otázky spojené s klasifikací, vymezením předmětu, teorií a metod zkoumání, obsahem, strukturou i systémem řízení vojenské vědy a vojenskovědecké práce jsou dnes jedním z hlavních řešených problémů. Tento „nezáviděníhodný stav“ je zákonitě důsledkem řady významných souvislostí, jejichž pochopení, zevrubná analýza a vytyčování je jednou z cest, jak dosáhnout konkrétních výsledků.

Pokusím se proto na některé — nikoliv náhodně vybrané souvislosti, které

jsou příčinou dnešní názorové rozdílnosti a určitých „rozporů“ v oblasti klasifikace vojenské vědy a především pak v oblasti exaktního vymezení předmětu zkoumání a obsahu vojenské vědy — poukázat a v rámci omezených možností je i rozebrat.

Z hlediska vědeckometodologického je nutné na vojenskou vědu (a kteroukoliv jinou) nazírat jako na dialektickou, nedílnou jednotu předmětu, teorií a metod zkoumání. Vzhledem k dialektické jednotě těchto tří základních prvků jsou pochopitelné i vzájemné vazby mezi nimi dostatečně složité.

Za velmi výstižný lze pokládat výrok německého filosofa, člena akademie věd NDR, Georga Klause v díle „Kybernetika z filosofického hlediska“,¹⁾ v němž vyjadřuje vztahy mezi předmětem, teorií a metodou zkoumání určité vědy (v konkrétním případě má na mysli kybernetiku), jakožto třemi základními komponenty každé moderní vědy, tímto způsobem:

Z tohoto schématu zcela oprávněně dedukuje, že vztahy prvků (M, T, P) v systému vědy mají ryze kybernetický

1) VPL — 1963, str. 151

charakter a že by mohly být plným právem objektem zkoumání kybernetiky.

Důležité je, že v souvislosti se zkoumáním těchto vztahů Klaus mimo jiné uvádí: „...teorie, stejně jako metoda konec konců pramení z předmětu vědy...“. Tím v podstatě potvrzuje obecně uznávanou skutečnost, že základním elementem vědy je existence a v závislosti na ní přesné vymezení předmětu zkoumání.

Připomenou k osvětlení, čemu učí historický vývoj. Dějiny vědy konstatují, že předmět jednotlivých vědeckých disciplín se z hlediska historického vývoje vytvářel tak, že na jejich počátku se určoval bezprostředně praktickými zkušenostmi, které získávala společnost ve styku s objektivní realitou. Tyto zkušenosti se vědou ujednocovaly, rozvíjely a tím se poznávala povaha určitého okruhu objektivní reality a jednotlivých předmětů v ní. Poznaná povaha zpětně určovala metodu jejich dalšího výzkumu. Jak se vědy rozvíjely a prohlubovaly, tak se měnil a prohluboval názor na předmět vědy v celku i na předmět jednotlivých disciplín. Do popředí se postupně dostával názor, zdůvodněný celým rozvojem věd a především zhodnocovacími tendencemi v nich, že svět, který zkoumají, je ve své hloubce a podstatě jednotný a dynamický. Tím se současně určoval předmět vědy jako takové — jak různé formy pohybu diferencované hmoty — a současně i při narůstající diferenciaci, musely se vědy dále sjednocovat. Jedna věda sloužila druhé, předpokládala druhou a výsledek jedné vědy ovlivňovaly ostatní, vynucovaly si její rozšíření, prohloubení a rozšíření sféry výzkumu apod., takže nakonec adekvátní určení předmětu zkoumání přestalo být záležitostí jedné disciplíny a stalo se společnou úlohou všech věd. A tak vznikla určitá nutnost uvažovat o předmětu vědy vůbec, což pak vystupuje v určení názoru na vědu vůbec, její poslání, možnosti a metodu. To vedlo k nutnosti definice předmětu vědy vůbec a k nutnosti hovořit o podstatě vědy, o filosofii vědy a o filosofii vůbec.²⁾

UVĚDOMĚNÍ SI těchto gnoseologických skutečností je nutné, ale nelze je na druhé straně chápat jednostranně. Integrační proces je třeba vidět v plném světle i stejně prudkého procesu diferenciaci, který se musí odrážet v přesně vymezeném jevu či procesu, byť relativně samostatném, který je předmětem zkoumání té či oné vědy (vědní disciplíny).

2) Základní myšlenky jsem převzal z publikace „Úvod do metodologie věd“ — Vojtěch Filkorn, Vydavatelství st. ekonomie věd, Bratislava 1960.

Tolik tedy k problematice předmětu vědy z hlediska historického vývoje, což by mělo být výchozím momentem zkoumání i předmětu vojenské vědy.

Předmět společenských věd

Existují-li v současné době čtyři základní integrované oblasti věd — filosofická, společenská, přírodní a technická — pak vojenská věda, která z hlediska tradičního nazírání na předmět svého zkoumání (= válka jako ozbrojený zápas — v interpretaci války jako politiky vedené násilnými prostředky, čili jako společenského procesu) má své opodstatněné místo ve sféře společenských věd.

To je všeobecně známý a uznávaný fakt. Méně uvažovanou skutečností je však to, že „společenský charakter“ vojenské vědy nese s sebou v podstatě tři závažné okolnosti. Především tu, že společenské procesy a společnost vůbec jako taková — jako předmět zkoumání společenských věd — je nejvíce přístupná integrační tendenci. Člověk jako základní element je, obrazně řečeno, „alfou a omegou“ veškerého dění. Proto snahy a úřitou „vše zahrnující totalitu“ ve společenských vědách jsou dosti příznačné.

Druhá okolnost vyvřá z objektivní skutečnosti, že člověk a tím i celá společnost a společenské procesy se vyvíjejí relativně daleko rychleji, než živá příroda. Proto soudobost společenských věd je nejen jedním z hlavních kritérií, ale v dané době i rozhodujícím faktorem existence či neexistence vědy jako takové vůbec.

Třetím charakteristickým rysem společenských věd, který dotváří její specifickou protit ostatním vědám, jsou omezené možnosti experimentu. Tato specifická okolnost se výrazně projevuje ve srovnání společenských věd, např. s technickými či přírodními vědami.

Předmět zkoumání vojenské vědy

Gnoseologické principy i specifiky předmětů zkoumání společenských věd oblasti se v plné míře promítají i do vojenských věd — do předmětu zkoumání vojenské vědy.

Vznik a formování vojenské vědy spadá asi na rozhraní 18. a 19. století — tedy věku průmyslové revoluce a kapitalistických výbojů. Na základě rozvoje přírodních a technických věd, vytvoření stálých armád, válečných zkušeností a potřeb vládnoucí kapitalistické vykořisťovatelské třídy vzniká v této době první ucelená vojenská teorie, zahrnující otázky strategie, taktiky, nauky o opevňování atd.

Předmětem zkoumání vojenské vědy od jejího vzniku je ozbrojený zápas. Pochopitelně, že v období vzniku vojenské vědy byl ozbrojený zápas co do významu a rozsahu totožný s válkou (obsah těchto pojmů se nediferencoval — válka, to byl ozbrojený zápas a ozbrojený zápas, to byla válka). Tuto skutečnost snad není třeba obšírně dokumentovat. Stačí si např. připomenout prusko-rakouskou válku r. 1866 nebo jiné „války“, které zcela jednoznačně ukazují, že např. moment zaangažovanosti společnosti určitého státu — nemluvě o koalici — byl v těchto válkách minimální. Tím se pochopitelně vymezuje jen proces ozbrojeného zápasu — tedy války, a neuvažuje se o důsledcích, kterými se výsledek války projevil na společnosti poraženého či vítězného státu.

Z tohoto hlediska byl tedy předmět zkoumání vojenské vědy v podstatě jednoznačně určen: specificky, prostorově, časově i obsahově velmi úzce omezený proces střetnutí se ozbrojených sil válčících států. Rozdíl mezi obsahem a náplní pojmů „ozbrojený zápas“ a „válka“ v podstatě neexistoval a proto i v oblasti vymezení předmětu zkoumání vojenské vědy nebyly v tomto ohledu zásadnější komplikace. V tomto duchu psal např. Clausewitz dílo „O válce“.

Rychlý rozvoj vědy a techniky a tím i společnosti ve 20. století vyúsťuje v první a poslední i v druhou světovou válku, která přináší z hlediska předmětu zkoumání vojenské vědy nový aspekt na obsah ozbrojeného zápasu ve vztahu k válce a naopak. Doposud synonyma „ozbrojený zápas“ a „válka“ se diferencují. „Válka“ v terminologii učení marxismu a leninismu o válce a armádě, jako nadřazený pojem přesahuje úzký rámec ozbrojeného zápasu a stává se označením určitého „nenormálního stavu“, do kterého se dostává lidská společnost celého světa v okamžiku, kdy nástrojem politiky se stává ozbrojený zápas (jde o logicky „světovou válku“ — jako příští možnou válku).

Rozdělení světa na dva neslučitelné, třídně protichůdné tábory na jedné straně a kvalitativně nové prostředky vedení ozbrojeného zápasu na straně druhé, podtrhují celosvětový charakter příští možné války i kvalitativně nové parametry ozbrojeného zápasu.

Skutečnost, že „válka“ a „ozbrojený zápas“ se diferencovaly v důsledku společenského vývoje, pojmově se relativně osamostatnily (byť jejich vzájemná podminěnost zůstala) a především pak ta okolnost, že válka v současném pojetí války světové je celospolečenský proces,

se nutně musely odrazit (eventuálně by se měly odrazit) i v novém pohledu na předmět vojenské vědy.

Zcela konkrétním a vcelku objektivním důsledkem tohoto vývoje — ve směru definice války a ozbrojeného zápasu ve vztahu k předmětu zkoumání vojenské vědy — byla široká diskuse o předmětu a obsahu soudobé socialistické (sovětské) vojenské vědy v SSSR na stránkách sovětské Vojenské mysli v šedesátých letech.

Redakční závěr této diskuse (oficiální nebyl učiněn), komentovaný i v některých našich vojenských odborných časopisech, vtypoval v podstatě dva základní pohledy na předmět zkoumání soudobé vojenské vědy.

První — tzv. „širší pojetí“ předmětu vojenské vědy zdůrazňuje nutnost zkoumání války vojenskou vědou ve všech jejích aspektech. Toto pojetí vychází z toho, že soudobá válka je vedena a zabezpečována všemi materiálními, vědeckými i lidskými zdroji společnosti.

Druhé — tzv. „užší pojetí“ je komentováno, že prý „nesprávně omezuje předmět a obsah vojenské vědy na otázky ozbrojeného zápasu bez vědeckého přihlídnutí k jakýmkoli dalším vlivům, což prý v praxi znamená nesprávné zúžení a ztotožnění vojenské vědy s vojenským uměním...“³⁾

To, že téměř v každé diskusi dochází k výměně názorů, zpravidla protichůdným, je zcela zákonitě a nanejvýš prospěšné. Značně problematické je však to, spojili-li se dva rozličné závěry ve třetí a ten se pak vydává za správný nebo dokonce za nejspřávnější. Je to smutné a málo vědecké, ale v závěru již zmíněné diskuse tomu tak bylo. Je otázka, zda to bylo způsobeno „objektivními podmínkami“, či „vědeckou opatrností“, ale faktem je a z diskuse vyplynulo, že nejspřávnější názor je údajně ten, který vztahuje: „...předmětem zkoumání⁴⁾ vojenské vědy je zkoumání objektivně existujících zákonů a zákonitostí války (jako ozbrojeného zápasu) s přihlídnutím a využitím (v praktických principech a pravidlech) určujícího vlivu sociálně ekonomických, morálně politických atd. činitelů...“⁵⁾

Pomineme-li skutečnost, že podle této definice je vlastně „předmětem zkoumání vojenské vědy zkoumání...“ (což je zřej-

3) Sborník „Socialistická vojenská věda o aktuálních otázkách soudobého vojenství“ (druhé přepracované vydání) HPS-ČSLA 1964, str. 13.

4) zkoumání — doplnil autor

5) „Socialistická vojenská věda o aktuálních otázkách soudobého vojenství“ str. 14

mě nevhodná formulace) a zaměříme-li se na obsah vlastní definice, pak lze dedukovat, že ten, kdo ji formuloval a pokládá ji za „nejméně správnější“, jakoby se chtěl zalíbit oběma diskutujícím táborům. Závěr byl laciný a „vyřešil spor“! Předmětem zkoumání vojenské vědy je tedy „válka (jako ozbrojený zápas)“.

Kdybychom měli v duchu tohoto závěru posuzovat diskusi, pak bychom museli dojít k tomu, že vlastně nebylo o čem diskutovat. Příčina rozporu, který se měl diskutí vyřešit nebo objasnit, se „zlikvidovala“ prohlášením, že válka a ozbrojený zápas jsou opět pojmy shodné!!

Z těchto hledisek nelze závěry z diskuse považovat za uspokojivé a problém, co je předmětem zkoumání vojenské vědy, zůstává otevřen.

Řešení lze podle mého názoru hledat v podrobnější specifikaci pojmů „válka“ a „ozbrojený zápas“.

Vzhledem k tomu, že ani filosofický slovník neposkytuje bližší vysvětlení, je nutné volit metodu logické explikace, vedené např. tímto směrem:

Pod pojmem „válka“ chápeme ve smyslu učení marxismu-leninismu o válce a armádě válku světovou, jakožto třídní sražení dvou protichůdných společenských soustav. Tento výchozí předpoklad pak opravňuje k tvrzení, že protipólem války, jakožto jednoho z možných stavů společnosti, je mír, který pochopitelně může nabývat různých forem soužití socialistického a kapitalistického tábora, včetně různých forem ekonomického, politického, psychologického, ideologického „zápolení“. Mír, jakožto protiklad války, lze tedy definovat jako množinu stavů společnosti, která obsahuje všechny stavy kromě „válečného stavu“, jehož podmínkou je ozbrojený zápas.

Světová válka je pak v tomto smyslu jednoznačně specifikovaný stav společnosti, kdy došlo k ozbrojenému zápasu — tedy k masovému použití ozbrojených sil k řešení základního rozporu mezi dvěma protichůdnými soustavami. Válka tedy v takto vymezeném smyslu neexistuje bez ozbrojeného zápasu. Vzhledem však k tomu, že válka je zároveň specifickým stavem společnosti, která se sice vzhledem k charakteristickým rysům ozbrojeného zápasu v současné době v určitém slova smyslu na něm podílí, nepřestávají v té době existovat všechny ostatní formy společenského bytí. Tedy válečný stav nebo válka je pojem podstatně širší.

Kdybychom přistoupili na názor, že předmětem zkoumání vojenské vědy je „válka“, pak bychom tedy ve výše uvedeném smyslu museli do vojenské vědy in-

tegrovat všechny ostatní vědy, které přece nepřestávají dnem zahájení války existovat. Z vojenské vědy by pak byla věda všech věd — a to se jistě nezdá být správné.

Má-li vojenská věda své specifické místo v klasifikaci věd a především pak v oblasti společenských věd, pak je to proto, že ze společenského bytí si jako předmět vyděluje určitý jev jakožto část objektivní reality, který nezkoumá jiná věda. A takový jev, který je zároveň neoddelitelnou součástí a podmínkou války a který nezkoumá žádná jiná věda, je právě ozbrojený zápas.

Přitom povinností ostatních vědních oborů a disciplín, především pak společenských, je (eventuálně by mělo být), aby svůj předmět — specifické jevy či stránky těchto jevů — zkoumaly ve všech možných existujících stavech společnosti, tedy jak v míru, tak i za války. Do jaké míry je to realizováno, je otázkou diskuse. Nikterak to však neznamená, že v takových případech, kdy některá společenská disciplína zkoumá svůj předmět i ve válečném stavu (např. sociologie — a přidává se jí příslušek „válečná“), by bylo opodstatněné ji zahrnovat jako součást vojenské vědy.

Z výkladu vyplývá, že předmětem zkoumání vojenské vědy je zcela jednoznačně ozbrojený zápas. (Tato určitá redukce předmětu zkoumání vojenské vědy pochopitelně nikterak nevylučuje, ale naopak podmiňuje využívání závěrů a poznatků řady ostatních věd, které se zabývají ostatními stránkami a jevy války).

Tvrzení, že ozbrojený zápas je jediným předmětem zkoumání vojenské vědy, potřebuje však ještě další upřesnění, které by pomohlo vymezit i další prvky existence vojenské vědy — tedy její obsah, teorie a popřípadě i metody zkoumání.

Často se dočítáme, že „vojenská věda zkoumá zákonitosti ozbrojeného zápasu...“ — tedy v té nejobecnější podobě lze hovořit o tom, že zkoumá zákonitosti procesu střetnutí se dvou ozbrojených soustav (= proces střetnutí ozbrojených sil).

Uvědomění si toho, že jde o střetnutí dvou, na život a na smrt protichůdných stran, vyzbrojených nejmodernější vojenskou technikou, má hluboký smysl. Pominout tuto hmotnou a energetickou stránku střetnutí, podmíněnou existencí ozbrojených sil, by totiž mohlo vést velmi snadno k závěru, že vojenská věda zkoumá jen obecné zákonitosti procesu ozbrojeného zápasu — tedy obecné zákonitosti ozbrojeného konfliktu — což je podepřeno i existencí vědeckých metod, zkouma-

jejích konfliktní procesy při abstrahování od reálných soustav.

Je tedy proto přesnější hovořit o tom, že předmětem zkoumání vojenské vědy jsou ozbrojené síly (obou stran) v procesu ozbrojeného zápasu — a v souvislosti s tím i jejich výstavba a příprava v míru.

Již toto upřesnění dává možnost vydělovat na předmětu zkoumání specifické stránky a vlastnosti, které mohou a měly by být obsahem jednotlivých dílčích teorií, která doplňují základní obecnou teorii ozbrojeného zápasu a zahrnují obecné zákonitosti ozbrojeného zápasu v současných historických podmínkách. O jaké dílčí teorie může jít, záleží na tom, jakým systémem zkoumáme objekt. Potřebu některých takových dílčích teorií vyžaduje sama praxe, některé vznikají v důsledku poznání a aplikace výsledků jiných vědních oborů a disciplín, především pak aplikace metod zkoumání (typickým příkladem je konstituující se samostatná, ucelená teorie velení).

Tradiční zavádění systému na objekt zkoumání vojenské vědy — ve smyslu dělení na strategii, operační umění a taktiku — se v současné době neustále silně prosazuje jako základní. Je však otázka, zda není již přežito, zda neztratilo své opodstatnění.

Dogmaticky a jednoznačně určovat, které jsou nebo by měly být součástí vo-

jenské vědy a co by mělo tvořit jejich obsah, nepokládám za správné, protože tyto součásti, dílčí teorie mohou vzniknout jedině na základě existence vědeckých prostředků poznání, tedy vědeckých metod zkoumání, která dovolují poznávat předmět zkoumání ze stále nových a nových stránek a hledisek. Obsah, eventuálně strukturu teorií vojenské vědy, nepokládám za definitivní a jednou provždy neměnný. Patří ovšem do něho jen ty teorie, které se zabývají některou stránkou, prvkem či vlastností předmětu zkoumání vojenské vědy — tedy ozbrojenými silami v procesu přípravy a vedení ozbrojeného zápasu.

Vedle problému klasifikace předmětu zkoumání vojenské vědy je v současné době podstatně závažnější úkol, kterým je třeba se zabývat — vědeckými metodami zkoumání ve vojenské vědě. Na tomto úseku je situace podstatně kritičtější. V daleko silnějších relacích dochází k oprávněným pochybám o tom, zda vojenská věda je soudobou vědou a zda vzhledem k dřívějšímu charakteru (byla výlučně a později převážně vědou historickou, která čerpala své poznatky především z minulých válek) se neztrácí onen nutný progresivní činitel každé soudobé vědy.

Proto je tedy nutné seriózně se zabývat metodologií vojenské vědy a stejně tak i vojenskovědecké práce.